

Posudek oponenta dizertační práce Daniela Baránka
„Emancipační židovské komunity na Moravě a ve Slezsku“
předkládané v roce 2018 na Ústavu českých dějin

Práce Daniela Baránka zaplňuje jedno z dlouhodobě bílých, nebo přinejmenším nedostatečně prozkoumaných míst českého dějepisectví. Problematice dějin židovského obyvatelstva mezi polovinami devatenáctého a dvacátého století bylo již věnováno několik monografií a řada studií – za všechny jmenujme práce Michala Frankla, Víta Strobacha, M. L. Millera nebo Kateřiny Čapkové. Stále však scházel souhrnnější a soustavnější pohled, o nějž se předkládaná dizertace pokusila. Jedním z podstatných prvků, jímž Baránek chce přispět k odborné rozpravě, je jiný úhel pohledu. Je přesvědčen, že při studiu společenského i duchovního života moravských a slezských židů je nutné vycházet z dílčích analýz, které poskytnou spolehlivější oporu našemu poznání než obecnější perspektiva pojímající židovské obyvatelstvo jako celek; ten je totiž podle Baránka rozmanitý a jednotlivé obce či komunity specifické. Sám o své metodě píše jako o sérii mikrostudií a volba takového postupu je plně oprávněná. Stejně tak je pochopitelné, že mikrostudii nelze postihnout všech dvacet moravských a slezských židovských komunit; zaměřil se proto pouze na vybrané náboženské obce (Frýdek-Místek, Moravská Ostrava) a komunity (Nový Jičín, Olomouc, Příbor, Uherské Hradiště). Je však přesvědčen, že tyto dílčí analýzy neznemožňují úsilí o syntézu; partikulární se tu vždy doplňuje se zřetelem k obecnému. Řadu funkcí syntézy ostatně Baránkova dizertace plní, mimo jiné i zásluhou přehledové úvodní části nazvané „Právní a demografické předpoklady“, jež mimo jiné rekapituluje základní parametry života židů v českých zemích od nejstarších dob po druhou světovou válku.

Baránek se chce vyvarovat stereotypů i jednorozměrnosti některých prací o židovském obyvatelstvu, jež často zůstávaly na povrchu, všímající si povětšinou nemovitých památek, demografických charakteristik, ekonomických aktivit nebo holokaustu. Baránek postuluje „diferencovanější a kontextualizovaný“ pohled. Ten svůj proto směřuje také k postižení sociálních struktur židovské společnosti a její identity. Je cenné, že autor nepoužívá pojem „identita“ – v současnosti stále velmi módní, a proto s poněkud s neurčitým obsahem – bez náležité míry reflexe. Vztahuje identitu k institucím. Židovská identita podle něj „vznikala a utvářela se identifikací se společenstvím definovaným židovsky, ať už v náboženském, nebo nacionálním smyslu.“ (cit. str. 7) Zákonitě pak vnímá identitu jako něco dynamického, proměnlivého, mnohoznačného, nestálého. Postupuje přitom od vnějších projevů židovské komunity k jejím vnitřním záležitostem, tedy i od institucí k identitě.

Baránkovi se daří účelně snoubit vnější či obecné aspekty, jako byly politický vývoj a právní rámec, s řadou konkrétních, jednotlivých případů, jež ilustrují, jaká byla praxe. Autor předkládá řadu faktů, pracně získaných rozsáhlým základním výzkumem pramenů rozmanité provenience. Jeho důkladnost je obdivuhodná a obsah poznámkového aparátu o ní vypovídá jednoznačně. Nicméně z těchto „pozitivistických“ základů postupně – zejména v druhé polovině textu – plasticky vyvstávají kontury života sledovaných židovských komunit a jejich proměn ve sledovaném období zhruba sto let. Podstatné je, že autor neredukuje emancipaci židovského obyvatelstva pouze na otázku občanského zrovnoprávnění. Jak naznačuje i podtitul závěru – emancipace byla mnohovrstevná. Zaznamenával, jak se židovská společnost vymezovala vůči státu i vůči sobě navzájem a nepomíjí ani důležitý faktor generační. Podobně komplikované bylo i formování individuálních i kolektivních identit, kde vedle náboženských svazků hrály neméně důležitou roli i vazby etnické, kulturní, profesní a další. Jeden z podstatných závěrů Baránkova zkoumání vyznívá paradoxně: Vytváření institucí, které mělo zabezpečit uspokojování potřeb židovského obyvatelstva a vnést do jeho společenského bytí zklidnění, vedlo postupně k odcizování zbytnělých struktur a k pocitům neukotvenosti. Je to jeden z momentů, kdy autor odkazuje k Heideggerově ontologii a jeho ideji pobytu ve světě a kdy doplňuje tuto svou precizní práci o transcendentní rozměr.

Baránkova práce má všechny kvality, jež od dizertace očekáváme. Přináší nové poznání o tématu, které doposud nebylo v českém dějepisectví soustavně zpracováno. Je založena na důkladném a rozsáhlém základním výzkumu, čerpá z relevantní sekundární literatury a kriticky se s ní vyrovnává. Je psána neokázalým, věcným výkladovým stylem; jednou z autorových předností je úsilí o přesnou práci s pojmy, jako například při rozlišení pojmů „společnosti“ a „společenství“ nebo při diferenciaci sionismu a židovského nacionalismu. Baránkův text je velmi obsažný – plný pojmů, faktů, výčtů, konstatování, tvrzení – a předpokládá již velmi poučeného recipienta. To samozřejmě nesnižuje kvalitu dizertace; pro případné knižní vydání – a tedy i pro širší, méně zasvěcené čtenářské publikum – by však možná bylo vhodné, aby autor hutnost svého výkladu rozvolnil, byl více explicitní a stal se čtenáři průvodcem po specifikách světa židovských náboženských komunit.

Předložená disertační práce splňuje požadavky kladené na disertační práci, a proto ji doporučuji k obhajobě a v předběžně ji klasifikuji jako *prospěl*.